

УДК 347.95:342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v6.2024.12>**Т. А. Латковська**

доктор юридичних наук, професор,
завідувачка кафедри конституційного, адміністративного
та фінансового права
Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»
orcid.org/0000-0003-3159-5994

Д. А. Біленець

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»
orcid.org/0000-0003-0866-0698

В. С. Веселий

доктор філософії,
доцент кафедри конституційного, адміністративного
та фінансового права
Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»
orcid.org/0000-0002-0315-641X

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ДОТРИМАННЯ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА В СУДОВОМУ ПОРЯДКУ

У статті досліджуються основні аспекти процесуальних гарантій дотримання прав суб'єктів адміністративного права в судовому порядку. Автори аналізують сучасний стан правового забезпечення прозорості, об'єктивності та справедливості адміністративного судочинства в Україні. Особливу увагу приділено нормативно-правовим актам, які регулюють порядок розгляду адміністративних справ, зокрема Конституції України, Кодексу адміністративного судочинства України, Закону України «Про адміністративну процедуру» та інших ключових законодавчих документів. У статті розкрито проблеми, що виникають у реалізації процесуальних прав громадян, такі як складність доступу до правосуддя, недостатня обізнаність про існуючі гарантії, бюрократичні перепони та неефективність правозастосовної практики.

Автори підкреслюють значення адаптації міжнародних стандартів до українського законодавства, зокрема принципів верховенства права, рівності сторін і незалежності суддів. Описано роль європейських практик, які можуть бути інтегровані в систему адміністративного судочинства України для підвищення ефективності захисту прав громадян. Зокрема, запропоновано запровадження спрощених процедур для вразливих категорій населення, механізмів медіації та електронного судочинства.

У статті також висвітлюються проблеми організаційного та технічного характеру, які впливають на реалізацію процесуальних гарантій, такі як відсутність достатнього фінансування судової системи, технічна відсталість та низький рівень підготовки персоналу. Автори акцентують увагу на необхідності вдосконалення правової освіти та проведення інформаційних кампаній, спрямованих на підвищення обізнаності громадян щодо їхніх процесуальних прав та можливостей їх реалізації.

У підсумку обґрунтовується необхідність комплексного підходу до вдосконалення процесуальних гарантій в адміністративному судочинстві, що включає законодавчі зміни, розвиток інституційної спроможності судів та інтеграцію інноваційних технологій. Запропоновано рекомендації щодо підвищення ефективності судових процедур, зміцнення довіри громадян до судової системи та забезпечення доступності правосуддя для всіх категорій населення.

Ключові слова: адміністративне право, адміністративний процес, адміністративне судочинство, процесуальні гарантії, права громадян, верховенство права, доступ до правосуддя, адміністративна процедура, електронне судочинство, медіація.

Latkovska T. A., Bilenets D. A., Veselyi V. S. PROCEDURAL GUARANTEES FOR PROTECTING THE RIGHTS OF SUBJECTS OF ADMINISTRATIVE LAW IN JUDICIAL PROCEEDINGS

This article examines the key aspects of procedural guarantees aimed at protecting the rights of subjects of administrative law in judicial proceedings. The authors analyze the current state of legal mechanisms ensuring transparency, objectivity, and fairness in administrative justice in Ukraine. Special attention is paid to regulatory and legal acts that govern the procedure for resolving administrative cases, including the Constitution of Ukraine, the Code of Administrative Procedure of Ukraine, the Law of Ukraine «On Administrative Procedure,» and other key legislative documents. The article highlights the challenges faced in the realization of citizens' procedural rights,

such as difficulties in accessing justice, insufficient awareness of existing guarantees, bureaucratic obstacles, and inefficiencies in legal enforcement practices.

The authors underscore the importance of adapting international standards to Ukrainian legislation, particularly the principles of the rule of law, equality of arms, and judicial independence. The role of European practices that can be integrated into Ukraine's system of administrative justice to enhance the effectiveness of protecting citizens' rights is also described. Specific proposals include the introduction of simplified procedures for vulnerable population groups, mediation mechanisms, and e-justice systems.

The article also addresses organizational and technical issues that affect the implementation of procedural guarantees, such as inadequate funding of the judicial system, outdated technical infrastructure, and insufficient training of court personnel. The authors emphasize the need to improve legal education and conduct public awareness campaigns aimed at enhancing citizens' understanding of their procedural rights and the mechanisms for their realization.

In conclusion, the article substantiates the need for a comprehensive approach to improving procedural guarantees in administrative justice, which includes legislative amendments, the development of institutional capacity of the courts, and the integration of innovative technologies. Recommendations are provided to enhance the efficiency of judicial procedures, strengthen public trust in the judiciary, and ensure access to justice for all segments of the population.

Key words: administrative law, administrative process, administrative justice, procedural guarantees, citizens' rights, rule of law, access to justice, administrative procedure, e-justice, mediation.

Постановка проблеми. Забезпечення прав і свобод громадян є ключовою складовою демократичного суспільства та правової держави. У контексті адміністративного права це питання набуває особливої актуальності, оскільки саме у цій сфері громадяни найчастіше стикаються із представниками державних органів, які реалізують владні повноваження. Адміністративно-правовий статус громадянина визначає основні права, обов'язки та гарантії, але часто залишаються нерегульованими процедурні аспекти, які забезпечують дотримання цих прав у судовому порядку.

Проблема полягає у недостатньому забезпеченні ефективного судового захисту процедурних прав суб'єктів адміністративного права, що пов'язано з прогалинами у законодавстві, неоднозначністю правозастосовної практики та недостатнім рівнем правової обізнаності громадян. Важливим аспектом є співвідношення адміністративно-правового статусу громадянина та процедурних гарантій, які мають забезпечувати реалізацію та захист його прав у судовому порядку.

Сучасні виклики, пов'язані з реформуванням судової системи, інтеграцією до європейського правового простору та підвищенням стандартів захисту прав громадян, вимагають системного підходу до вирішення цих питань. Особливого значення набуває адаптація найкращих міжнародних практик, які можуть сприяти підвищенню рівня довіри до судових інституцій та ефективності захисту прав громадян.

Метою дослідження є аналіз сучасного стану забезпечення процедурних гарантій дотримання прав суб'єктів адміністративного права у судовому порядку, визначення основних проблем у цій сфері та розробка рекомендацій щодо вдосконалення механізмів судового захисту. Особливу увагу приділено дослідженню співвідношення адміністративно-правового статусу громадянина та його процедурних прав, а також адаптації міжнародного досвіду до українських реалій.

Проблематика. Питаннями забезпечення процедурних гарантій дотримання прав суб'єктів адміністративного права у судовому порядку в Україні займаються небагато науковців, оскільки ця тема є багатогранною і перебуває на перетині адміністративного та процесуального права.

Серед наукових досліджень, які торкаються адміністративного права, найбільш поширеними є роботи, присвячені питанням взаємодії громадян з органами виконавчої влади, реформуванню адміністративної юстиції та запобіганню порушенням адміністративного законодавства. У цьому контексті питання забезпечення процедурних гарантій, які дозволяють ефективно реалізувати права громадян у судовому порядку, часто розглядаються лише побіжно або залишаються поза увагою.

Складність судових процедур, неоднозначність нормативно-правового регулювання та недостатній рівень правової обізнаності громадян сприяють обмеженню доступу до ефективного судового захисту. Ці проблеми потребують глибокого наукового аналізу та пошуку шляхів вдосконалення існуючої системи.

Виклад основного матеріалу. Процесуальні гарантії дотримання прав суб'єктів адміністративного права в судовому порядку є одним із найважливіших аспектів правового забезпечення демократичного суспільства. Вони сприяють ефективному захисту прав і свобод громадян, забезпечуючи прозорість, об'єктивність і справедливість розгляду справ у судах. У цьому контексті важливу роль відіграє Кодекс адміністративного судочинства який регулює права та обов'язки учасників адміністративного судочинства, а також встановлює механізми реалізації цих гарантій.

Адміністративна юстиція є проявом публічно-владної діяльності, а саме – правосуддя. Формою реалізації цього виду діяльності, що відображає її сутнісні характеристики, виступає адміністративне судочинство (адміністративний процес). Завдання адміністративної юстиції тіс-

но переплетені з її особливостями, такими як справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб від порушень з боку органів влади [1].

Як зазначає Капинос О., що на сьогодні, фактично був створений механізм, який покликаний забезпечити ефективний захист прав і законних інтересів громадян шляхом судочинства за скаргами і за допомогою судового контролю за діяльністю посадових осіб і органів управління» [5, с. 12]. Цей механізм є необхідним кроком у побудові демократичного суспільства, але його ефективність значною мірою залежить від чіткості процедур і відповідальності посадових осіб, що реалізують ці функції. Крім того, важливо забезпечити не лише доступність судового контролю, але й його оперативність, щоб громадяни могли своєчасно захищати свої права.

Адміністративне судочинство в Україні базується на принципах верховенства права, рівності сторін і доступності правосуддя. Ці принципи закріплені в Кодексі адміністративного судочинства України, який визначає правила розгляду спорів між суб'єктами владних повноважень і фізичними чи юридичними особами [6]. Особливу увагу приділено забезпеченню процесуальних прав сторін, таких як право на професійну правову допомогу, подання доказів, апеляційне і касаційне оскарження, що гарантує можливість реалізації прав громадян.

Процесуальні гарантії є не лише інструментом забезпечення справедливості, але й механізмом зміцнення довіри громадян до судової системи. Законодавство України підкреслює необхідність дотримання міжнародних стандартів у сфері правосуддя, зокрема принципів незалежності суддів і неупередженості розгляду справ. Ці принципи відповідають європейським стандартам і є важливою складовою інтеграції України до правового простору Європейського Союзу.

У контексті забезпечення процесуальних прав необхідно звернути увагу на особливості адміністративно-правового статусу суб'єктів. Адміністративне право України визначає широке коло прав і обов'язків громадян у взаємодії з державними органами. Однак реалізація цих прав часто стикається з труднощами через недостатню обізнаність громадян, прогалини у правовому регулюванні та неефективність процедур [2]. Це вимагає вдосконалення існуючих механізмів і впровадження нових підходів, які враховували б специфіку адміністративного судочинства.

Одним із важливих аспектів є захист прав громадян у разі порушень з боку органів влади. Адміністративна процедура як гарантія реалізації цих прав визначена в спеціальному Законі

України «Про адміністративну процедуру». Цей закон регулює порядок ухвалення адміністративних актів, а також процедуру їх оскарження, що забезпечує громадянам право на належний захист у разі порушення їх прав з боку державних органів [10].

Одним із ключових принципів, на яких базується адміністративне судочинство, є гласність та відкритість. Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», судовий процес має бути відкритим, що дозволяє громадянам не лише брати участь у розгляді їхніх справ, але й контролювати діяльність судової системи в цілому [11]. Проте на практиці цей принцип не завжди реалізується належним чином через технічні або організаційні перешкоди. Наприклад, у багатьох судах відсутні належні ресурси для онлайн-трансляції засідань, а доступ до публічних матеріалів справи може бути обмеженим. Розв'язання цієї проблеми потребує належного фінансування судової системи, що має бути закріплено на законодавчому рівні.

Особливої уваги заслуговують питання правового регулювання оскарження дій суб'єктів владних повноважень. Громадяни мають право подавати адміністративні позови для захисту своїх прав [6]. Однак цей механізм часто стикається із численними бюрократичними бар'єрами, які ускладнюють реалізацію процесуальних прав. Наприклад, недостатня деталізація процедур оскарження чи недосконалий розподіл компетенцій між органами державної влади призводять до дублювання повноважень або плутанини у процесуальних діях.

Значну роль у забезпеченні процесуальних гарантій відіграє Кодекс адміністративного судочинства України. Він не лише регламентує порядок розгляду адміністративних справ, але й визначає процесуальні права учасників, такі як право на представництво, подання доказів і апеляцію [6]. Проте, навіть за наявності таких норм їхнє виконання часто залежить від суб'єктивного фактору – компетентності суддів та інших учасників процесу.

Окремої уваги потребує розгляд питання захисту прав особливих категорій громадян. Наприклад, малозабезпечені особи, інваліди чи особи похилого віку часто стикаються з додатковими бар'єрами у доступі до правосуддя. Створення окремих процедур для таких категорій громадян може значно полегшити їм участь у судових справах. Це може включати надання безоплатної правничої допомоги, спрощення процедур оформлення позову чи звільнення від судового збору.

Іншим важливим аспектом є забезпечення ефективної роботи суддів. Як зазначає Берназюк Я., реформа судової системи має не лише забезпечувати незалежність суддів, але й створюю-

вати умови для їхнього професійного зростання [3]. Це включає регулярне підвищення кваліфікації суддів, зокрема у сфері адміністративного права, що є вкрай важливим з огляду на динамічний розвиток законодавства та інтеграцію України до європейського правового простору. Для цього необхідно запровадити обов'язкові навчальні курси та тренінги, орієнтовані на вивчення новітніх методик вирішення адміністративних спорів.

Важливо також згадати про роль інформаційних технологій у вдосконаленні адміністративного судочинства. Впровадження електронного судочинства, автоматизованих систем аналізу справ та електронного обігу документів є одними з основних засобів спрощення та прискорення судових процедур. Наприклад, досвід країн ЄС показує, що такі системи значно знижують навантаження на суддів та скорочують строки розгляду справ. Україні необхідно активно впроваджувати ці технології, але водночас забезпечувати належну технічну підготовку персоналу та фінансування цих ініціатив.

Міхайліна Т. та інш, зазначають, що впровадження електронного судочинства сприяє підвищенню прозорості та оперативності судових процесів, але водночас вимагає від суддів оволодіння новими навичками та знаннями у сфері інформаційних технологій [8]. Це підкреслює необхідність постійного навчання та адаптації суддів до сучасних цифрових реалій для забезпечення ефективного та справедливого правосуддя.

Розглядаючи роль суб'єктів владних повноважень, слід зазначити, що вони не лише є стороною конфлікту, але й несуть відповідальність за виконання рішень судів. Як зазначає Галуцько В., важливим є створення механізмів контролю за виконанням рішень адміністративних судів, адже в багатьох випадках відсутність такого контролю нівелює ефективність усього судового процесу [4]. Це може включати створення спеціалізованих органів для моніторингу виконання судових рішень або впровадження санкцій за невиконання рішень.

Забезпечення процесуальних гарантій у сфері адміністративного судочинства є надзвичайно складним і багатограним завданням, яке потребує як стратегічного бачення, так і чіткої взаємодії між усіма гілками влади. Ці гарантії виступають фундаментальною основою для реалізації права на справедливий суд, що є ключовим елементом правової держави та демократичного суспільства. Процесуальні гарантії забезпечують баланс між владними повноваженнями державних органів та правами громадян, створюючи умови для прозорого і неупередженого вирішення конфліктів.

Осадчий А. зауважив, що завдання адміністративної юстиції та адміністративного судочинства щодо ефективного захисту прав, свобод та інтересів у сфері публічно-правових відносин, пов'яза-

них насамперед з публічним адмініструванням, реалізуються як при зверненні до адміністративного суду фізичної чи юридичної особи, так і у випадку звернення до адміністративного суду суб'єкта владних повноважень з позовом до фізичної чи юридичної особи [9, с. 41].

Законодавча база, яка регулює адміністративне судочинство, є важливим, але недостатнім фактором для забезпечення ефективності процесуальних гарантій. Норми закону повинні бути чіткими, зрозумілими, а головне – реалістичними у їх практичному застосуванні. Це означає, що необхідно враховувати не лише теоретичні аспекти законодавства, але й реальні потреби громадян та можливості судової системи. Зокрема, адаптація міжнародного досвіду, наприклад, країн Європейського Союзу, може значно покращити як якість адміністративного судочинства, так і рівень довіри громадян до судової системи.

Однією з головних передумов вдосконалення системи процесуальних гарантій є зміцнення незалежності судової влади. Це стосується не лише суддів, які повинні мати захист від політичного або економічного впливу, але й усього апарату, який забезпечує функціонування судової системи. Відсутність належного фінансування, застаріла матеріально-технічна база та низький рівень підготовки працівників судів залишаються значними викликами, які перешкоджають реалізації навіть найкращих законодавчих ініціатив. Без належних ресурсів навіть найдосконаліші правові норми не зможуть забезпечити ефективний захист прав громадян.

Також важливим є розвиток механізмів досудового врегулювання спорів, які можуть знизити навантаження на судову систему та прискорити вирішення конфліктів. Наприклад, впровадження систем медіації або створення спеціалізованих адміністративних органів для вирішення певних категорій спорів може значно підвищити ефективність захисту прав громадян. Ці механізми повинні бути не лише прозорими, але й доступними для широкого кола населення, враховуючи інтереси малозабезпечених груп, осіб з обмеженими можливостями та інших вразливих категорій.

Окрім того, ключовим завданням залишається підвищення рівня правової освіти та обізнаності громадян щодо їхніх процесуальних прав. Як показує практика, навіть найкраще розроблені процесуальні механізми залишаються недієвими, якщо громадяни не знають, як ними скористатися. Програми правового просвітництва, безкоштовна юридична допомога, а також широка інформаційна кампанія можуть стати потужними інструментами для забезпечення реальної доступності правосуддя.

Не менш важливим аспектом є впровадження сучасних технологій, які дозволяють спростити і прискорити адміністративне судочинство.

Електронне подання документів, автоматизований розподіл справ між суддями та можливість дистанційного участі у судових засіданнях вже демонструють свою ефективність у багатьох країнах світу. Україні слід активніше запроваджувати ці технології, забезпечуючи водночас їхню доступність для всіх громадян, незалежно від їхнього місця проживання чи фінансового стану.

Зрештою, успішна реалізація процесуальних гарантій у адміністративному судочинстві залежить від комплексного підходу, який включає законодавчі зміни, вдосконалення судової практики, підвищення професійного рівня суддів і працівників суду, а також активне залучення громадян до формування довіри до судової системи. Лише поєднання цих чинників здатне створити ефективну систему, яка гарантуватиме кожному громадянину реальний доступ до справедливого правосуддя.

Література

1. Lahutina I. The modern concept of Ukrainian administrative justice / I.Lahutina, A.Osadchyi, O.Zakalenko, D.Kozachuk, O.Bolshakova // Amazonia Investiga. Vol. 8. Issue 23. Universidad de la Amazonia, 2019. P. 707–712. Retrieved from <https://www.amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/925>
2. Бевзенко В.М. Сутність адміністративної процесуальної правосуб'єктності суб'єктів владних повноважень. Адвокат. 2009. № 2. С. 13–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/adv_2009_2_3.
3. Берназюк Я. Конституційні гарантії реалізації в Україні принципу обов'язковості судового рішення (на прикладі вирішення публічно-правових спорів). Вісник Верховного Суду України. 2020. № 6. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/prescentr/zmi/1048627>
4. Галунько В., Армаш Н., Басс В. та ін. Адміністративне право України. Повний курс: підручник. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.
5. Капинос О.В. Теоретико-правові засади функціонування адміністративного судочинства в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2021. 22 с.
6. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
7. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
8. Міхайліна, Т.В., Жаровська, І.М., & Кривешко, І.В. Digitalization of administrative judiciary and information culture of judges. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*, 2023 (37), 343–348. URL: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/818>
9. Осадчий А. Сучасний концепт української адміністративної юстиції *Юридичний вісник*. 2019. № 1. С. 37–41. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/28df4b7f-7755-4d6b-9a03-4b854fcb3c17/content>
10. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20>
11. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>